
FEJEZETEK KÖZÉP- ÉS KELET-EURÓPA TÖRTÉNETÉBŐL

Nemzetiségi viszonyok Csehszlovákiában 1918– 1935 között: T. G. Masaryk nézete

Olekszandr Kravcsuk kutató, a Mihajlo Kocjubinszkij Vinnicjai Állami Pedagógiai Egyetem oktatója több munkájában is foglalkozik az első Csehszlovák Köztársaság történetével¹, melyekben külön figyelmet fordít az állam Kárpátaljával ápolt kapcsolatának is. Jelen tanulmány során a Csehszlovákia szlovákokhoz és nemzeti kisebbségekhez fűződő viszonyáról lesz szó Tomás Masaryk szemüvegén keresztül.

A nemzetiségi viszonyok szem előtt tartása Csehszlovákia politikai fejlődésének fontos részét képezte. A nemzetiségi kérdés megvitatása nagy feladatként állt a frissen megalakult Csehszlovákia előtt, eltérések mutatkoztak ugyanis kulturális, oktatási és polgári szinten is a különböző nemzetiségek közt. Ez a probléma egyben politikai is volt, hiszen a különböző jogi-politikai státusszal rendelkező nemzetiségek egyenlőséget kívántak és követeltek maguknak. E folyamat megértéséhez *Kravcsuk* Tomás Masaryk Csehszlovákia megalakításában és államelnöknek való kinevezésében játszott precedens értékű történelmi szerepét hívja segítségül. Tomás Masaryk Csehszlovákia elnöke posztját 1918-1935 között töltötte be.

A nemzetiségi probléma gyökereit a szerző az Osztrák-Magyar Monarchia etnopolitikai harcaira eredezteti vissza, a monarchia széthullásának elsőszámú okaként a nemzetiségi kérdés megoldatlanságát nevezi meg az első világháborút követően. Ebben az időszakban Masaryk a csehszlovák állam megalakításáért harcolt. Jelentősen kiszélesítette a cseh politikai programot, egyesítve azt a szlovák kérdéssel. Ennek érdekében felhasználta a két nemzet egymáshoz való etnikai közel állását és az egységes „csehszlovák nemzet” létezéséről beszélt. A szerző több forrással is alátámasztja azt a tényt, miszerint Masaryk a nemzet terminust itt elsősorban politikai érte-

¹ Olekszandr Kravcsuk – Maria Marcenjuk: A „Kárpátalja Csehszlovákia kötelékében” téma tanulmányozása a foglalkozásokon Ukrajna történetéből. // A történelem didaktikájának problémái: tudományos munkák gyűjteménye. – 3. kiadás, 2011. – 65–85. o.; Olekszandr Kravcsuk: Tomás Masaryk Európa-eszméje. // A szláv tudományok problémái. – 62. kiadás, 2013. – 47–57. o.

lemben használta. A politikus egy erős állam megalakítása céljából olyan területek bekapcsolását tervezte, melyekben kompakt nemzeti kisebbségek találhatóak. A demokratikus eszméknek megfelelően ezek egyenlő polgári jogokkal lennének felruházva.

Az 1918. október 28-án kikiáltott köztársaság azt tervezte, néhány szudéta német, csehszlovákiai és kárpátaljai magyar szervezetet bekapcsol az új állam működésébe. A december 21-én emigrációból hazatért és elnökként megválasztott Masaryk első felszólalásában nagy figyelmet szentelt a szudéta németeknek. Szavaiból kitűnt, hogy együttműködést vár a németektől. Megérti ugyan őket nehéz helyzetük miatt, sőt számolt azzal, hogy ők a pángermán csehellenes program támogatói. Azonban valójában a németeken áll a viszonyulás kérdése.

Ugyanebben a beszédben olvashatunk arról, hogy az elnök ígéretet tesz, hogy minden nemzetiség jogokat kap majd, így „a magyar kisebbség is meg fog kapni minden polgári jogot”. Tovább folytatva kijelentette, hogy annak ellenére, hogy korábban a magyarok olyan kegyetlenek voltak, hogy azt mondták „a szlovák nem ember”, az elnök kiemelte, „mi nem fogunk nekik rosszal visszafizetni, csak azt szeretnénk, hogy Szlovákiának előnyös, virágzásához kellő határai legyenek. Ugyanez vonatkozik a hozzánk csatlakozott ruszinokra is”. Végül kimondta, „minden jóakarátú polgárnak, függetlenül politikai, vallási vagy nemzetiségi hovatartozástól, lehetősége adódik a demokratikus mintaállam kiépítésére”. Együttműködésük szerinte később példaértékű lehet mások számára is.

Első felszólalásában Masaryk tehát lefektette a demokratikus állam kiépítésének programját, és elismertette Csehszlovákia nemzetiségi politikájának alapelveit a szlovákokkal, szudéta németekkel és magyarokkal kapcsolatban. A kisebbségek kérdésében még 1920-ban azt nyilatkozta az elnök, hogy mivel többféle nemzetiség is él az államban, a velük való kapcsolatokban a humanizmus programja él.

Kravcsuk a nemzeti viszonyok elemzése kapcsán hangsúlyozta, hogy az elnök kiemelt figyelmet szánt a csehek és szlovákok politikai egységének. Ezt alátámasztandó, idézi az elnök Déli Hírlapnak adott nyilatkozatát, ahol elmondta, hogy a cseheknek és a szlovákoknak egyesülniük kell, ugyanis egy nemzet fiai, közöttük csupán dialektikai eltérések vannak.

Eközben a szerző különös tekintettel kiemeli A. Hlinka, a Szlovák Néppárt vezetőjének törekvéseit, aki autonómiát szeretett volna kieszközölni Szlovákia számára, rámutatva a cseh és szlovák egység hiányára. Erre reagálva az elnök kijelentette, hogy a két nemzet közt nincsenek akadályok és szakadások. Egy test és egy lélek. Sőt, fiának írt levelében, – melyet a

szerző szintén több részletében is idéz – hangsúlyozza, hogy a szlovákoknak megvan a maguk autonómiája. Ily módon Hlinka agitációja értelmetlen, egyébként is felesküdtött a csehek és szlovákok egységére, ezért számára érthetetlen, miért megy a lengyelekhez és Párizsba is panaszkodni. „Az autonómia, ahogy azt a magyarok követelik, Szlovákia végét jelentené” – jelentette ki egyik beszédében az elnök. Ahogyan a *Le Petit Parisien*-nek fogalmazott, a „szlovák nemzet nem létezik... ez a magyar propaganda találmánya. A csehek és szlovákok testvérek. Két nyelven beszélnek, de ezek közt kisebb az eltérés, mint az északi és déli németek között”.

A szerző értékelése szerint Masaryk a legfontosabb nemzetiségi kérdésnek a szudéta németek problémáját tekintette és folyamatosan dolgozott ennek megoldásán, ennek folytán róluk a továbbiakban is olvashatunk. A szudéta németek helyzetének analízálása során *Kravcsuk* említést tesz az 1919. március 4-ei tragikus összecsapásokról, amely során német határ menti demonstrálók veszítették életüket. Masaryk ennek kapcsán óva intette a cseh és szudéta német politikusokat a radikalizmus kiterjesztésétől. A svájci *Der Bund*nak adott interjújában az elnök kijelentette: „a németeknek és nekünk egyezsége kell jutnunk. A későbbiekben remélem, mi is a svájciakhoz hasonlóan élhetünk együtt”. Az 1920-as karácsonyi beszédében a németekhez intézett mondanivalójában kifejtette, reméli, hogy együtt tudnak dolgozni a haladás és a jólét érdekében. Az autonómia kérdését azonban elvetette esetükben, mivel a határ mentén voltak leginkább szétszóródva, és ez irredenta és szeparatista fenyegetettséget hordozna magában. Ennek kapcsán a szerző kiemeli, hogy Masaryk valójában nem számolt kellőképpen a németek irredenta mozgalmával.

Az 1924-es *Politiken*-nek való nyilatkozása alkalmával Masaryk elmondta, hogy a németeknek nincs panaszra okuk, vannak saját oktatási és politikai intézményeik, elcsehesítésükre pedig nem törekszik senki. A két nemzet, véleménye szerint képes a békés együttműködésre. Joguk van, sőt kötelességük részt venni a kormányzásban. Ennek érdekében az elnök beválasztott a kormányba két német nemzetiségű minisztert is 1926-ban.

A tanulmányból megtudjuk, a fiatal köztársaság zsidópolitikája közép-európai viszonylatban is meglehetősen kiválónak számított. A zsidó közösség 1919. június 21-i koncertjén az elnök is részt vett, majd azonnal el is ismerte a zsidókat önálló nemzetiségként az államban, és biztosította őket támogatása felől. Ez a gesztus Európában egyedülálló volt, amit a zsidó delegációs bizottság feje, Szokolov meg is köszönt Masaryknak és a Csehszlovák Köztársaságnak a párizsi békekonferencián 1920. április 11-én. Az elnök a zsidókérdésre ezután nem létező problémaként tekintett.

A tanulmány aránylag nagy része foglalkozik a nemzetiségi viszonyok egyik gócpontjának számító Podkarpatská Rus-sal, ezen belül is a ruszin-kérdéssel. Az 1919 februárjában Csehszlovákiának ítélt terület polgári-politikai egyesülete, az ungvári Központi Ruszin Néptanács és az amerikai ruszin-emigráns képviselők, vezetőjükkel, G. Zsatkovicsal föderatív kapcsolat kiépítésére törekedtek Csehszlovákiával; Cseh – Szlovák – Ruszin Köztársaság létrehozásán fáradoztak, melynek határai etnikai alapon vannak meghúzva. Ezzel kapcsolatban is számos forrást olvashatunk a tanulmányban. Masaryk Benesnek írt levelében a ruszinokat politikai gyerekeknek, területüket pedig elhanyagoltnak nevezte. Mindössze az a legfontosabb Masaryk szerint, hogy az antant hatalmak meghúzzák a ruszin határokat.

1919. szeptember 10-én Saint-Germain-ben Csehszlovákia szerződést írt alá az antant hatalmakkal többek között a nemzeti kisebbségekről. Eszerint Csehszlovákiának egyenlő jogokat kell biztosítania a ruszinoknak, garantálnia kell a bírósághoz anyanyelven történő fordulás lehetőségét, valamint minden polgárnak köteles teljes körű és valós védelmet biztosítani függetlenül a nyelvi, faji vagy vallási hovatartozástól. A szerződés a „délkeleti ruszinok” számára autonómia biztosítását is tartalmazta, ahol az elnök által kinevezett gubernátor felelős a „ruszin szejm” előtt. Mint tudjuk, ezek a későbbiekben csak elméleti síkon léteztek.

Kárpátalján Masaryk szerint elsősorban a vidék demokratizálására, gazdasági és kulturális fejlesztésére kell koncentrálni. A területi autonómiával kapcsolatos vonakodását azzal magyarázta, hogy ez a terület az összes közül a legelhanyagoltabb, legelhagyatottabb. A háború előtti magyar abszolutizmus és magyarosítás hatása érződik a területen. Előbb fel kell készülniük a kormányzásra, csak ez után kapják meg azt az autonómiát, amiben megállapodtak. Oleksandr Kravcsuk nem tesz említést arról, hogy valójában a szlovák autonómiatörekvések képezhetnék a ruszin autonómia megadásának legfőbb gátját.

Az elnök nagy figyelmet szentelt a nyelvi politikának is. A ruszinok több irányvonalat is képviseltek nyelvi orientációjukat illetően. Ilyenek a ruszofil, ukrainofil és ruszinofil irányvonalak. Masaryk úgy vélte, mindegyik irányzathoz toleránsan kell viszonyulni. A kárpátaljai nyelvi politikát illetően kijelentette, hogy ugyanaz a helyzet a ruszin és orosz nyelveket illetően, mint a szlovák és cseh nyelveknél. Szerinte hivatalossá és tanítottnak kell tenni a népi nyelvet, a középiskolákban pedig be kellene vezetni az orosz irodalmi nyelv oktatását. Az elnök itt továbbmegy és kimondja, hogy az ő érdekeik megkövetelik azt is, hogy az államalkotó nemzet megtanulja a kisebbségek nyelvét.

Az elnök nemegyszer rámutatott arra, hogy garantálja a nemzeti kisebbségek jogait. Az 1923-ban, a Budapesti Hírlapnak adott interjúja során hangsúlyozta, hogy a magyarok a lakosságszámnak megfelelő arányban képviseltetik magukat a parlamentben, beszédeiket hivatalosan kinyomtatják magyar és cseh nyelven is. Megfelelő számú magyar iskolát is biztosítanak. Szlovákiában 780 magyar nemzeti iskola működik, melyekben egy osztályra átlagosan 38 gyerek jut, eközben a németek esetében ez a szám 30, a szlovákokéban 40.

Fontos meglátása a szerzőnek: az elnök ugyan 1928-ban, az állam megalakulásának és fennállásának 10. éve alkalmából rendezett megemlékezések során elmondta, hogy nyitott a területi autonómiák megadására, hiszen tíz év alatt az állam jelentős fejlődésen ment keresztül, mégsem tett semmilyen konkrét intézkedést a nemzeti kisebbségek autonómiához való jogának biztosítása érdekében.

Masaryk alapvetően optimistán tekintett a nemzetiségi kérdésre, úgy vélte, idővel sikerülhet megteremteni a csehszlovák típusú nemzetiségi szabályozást. 1930-ban Losoncon tartott beszédében elmondta a sikeres belpolitika formuláját, szerinte ez: nemzeti béke, vallási tolerancia és gazdasági harmónia. Nagy figyelmet szentelt még a politikai kompromisszum betartásának is.

Kiemelendő, hogy a tanulmány nem, vagy csak részleteiben foglalkozik olyan, a területen élő nemzetiségekkel, mint a magyarok, románok, lengyelek, erre a szerző is felhívja a figyelmet munkájában. Két utóbbi esetben mindez talán érthető, azonban annak tudatában, hogy a „csehszlovákok” és németek után a magyarok képviseltették magukat a legnagyobb arányban Csehszlovákia területén², indokoltnak tartottam volna, ha több figyelmet fordít erre a kérdésre a szerző. Ennek ellenére úgy vélem, a tanulmány hasznos és érdekes, számos értékes forrással és információval szolgál az olvasó számára.

Olekszandr Kravcsuk: Nacionalnyi vidnoszini v Csehoszlavacsinyi 1918–1935 rr.: pohljad T. G. Maszarika (Nemzetiségi viszonyok Csehszlovákiában 1918–1935 között: T. G. Masaryk nézete). Közép- és Kelet-Európa országai történelmének problémái, 2012. (3. kiadás). – 162–181. o.
<http://science.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/7/2014/pdf/hist/3/P-162-181.pdf>

Balogh Ildikó

2 Az 1921-es csehszlovák népszámlálás alkalmával 744 ezer magyart írtak össze.